

**ПРИНОСЪТ НА ДЪРЖАВНАТА ТЪРГОВСКА
ГИМНАЗИЯ „ДИМИТЪР ХАДЖИВАСИЛЕВ”
ЗА ТЪРГОВСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ
ДО ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1914 Г.)**

Ас. Емилия Вачева, СА „Д. А. Ценов” – Свищов

***Резюме:** Целта на настоящата статия е да се разкрие приносът на Държавната търговска гимназия „Димитър Хадживасилев” за търговското образование в България до Първата световна война (1914 г.). Изложението се базира на публикувани архивни документални източници и статистически данни. Използвани са спомени и мемоари на възпитаници на Търговската гимназия както и на съществуващите до сега изследвания по проблема. Очертават се причините за успешно развитие на гимназията, като се обръща внимание на учебните програми, ръководството на гимназията и добре подобрения учителски колектив. Проследена е и професионалната реализация на възпитаниците на училището. Направени са обобщения за ролята на Държавната търговска гимназия „Димитър Хадживасилев” за търговското образование в България.*

***Ключови думи:** Държавна търговска гимназия „Димитър Хадживасилев, икономическо образование, учебни програми, професионална реализация*

Икономическото развитие на страната след Освобождението поражда нуждата от добре подготвени специалисти с търговско и икономическо образование. Град Свищов, запазил възрожденските традиции¹ за задоволяване на практически познания, откликва на идеята за подготовка на търговски кадри през 1884 г. с откриването на Държавната търговска гимназия „Димитър Хадживасилев”. Това става в резултата на желанието на свищовската общественост и щедрото дарение на родения в Букурещ търговец Димитър Хадживасилев. На 9 февруари 1883 г. Народното събрание взема решение за откриването

---

¹ През 1873 г. Димитър Ем. Шишванов открива в града Първо българско приватно търговско училище. Неговата цел е да обучава местните ученици на търговия. На следващата година турските власти решават да го закрийт – В: **Ганчев, Ст.** Свищов (Принос за историята му), Свищов, 1929, с. 133-138.

на търговска гимназия в града. На 6 септември 1883 г. с княжески указ номер №3201 одобрява първия „Устав за държавно търговско училище в град Свищов“ с който се полагат основите на търговското образование в страната². Откриването на училището се отлага за следващата година поради липсата на подходящ учителски персонал³. На 1 септември 1884 г. училището отваря врати за първия випуск.

През годините учителският съвет се опитва да създаде свой ред и правилници, различен от установените от Министерството на народното просвещение. Свищовските учители имат свои виждания за учебната програма, по която трябва да се обучават учениците в търговското училище. Според тях тя трябва да е адаптирана към съвременното състояние на стопанския живот в страната и нуждите на търговското образование. Изготвените от тях програми, които изпращат за одобрение пред Министерството са изработени въз основата на програми на европейски търговски училища. Учителският съвет съставя и правилници за вътрешния ред на училището, за длъжността на преподавателите, на класните наставници и др.⁴. Една от основните заслуги на Търговската гимназия е, че чрез нея държавата „тества“ организацията и ефективността на търговското образование и в последствие прави промени или подобрения както в самото училище, така и в новосъздаващите се⁵.

През годините се променят и правилата за прием в Търговската гимназия. Първоначално не е имало образователен ценз. Приемали се ученици с различна степен на образование, завършили първи, втори, дори и пети клас. Различната подготовка на учениците довежда до лоши резултати в учебния процес⁶. С годините се увеличават и желаещите да се обучават в гимназията. Стига се до решението през учебната 1896/1897 да се въведе подготвителен курс на обучение, в който се приемат ученици завършили трети клас и издържали успешно изпит по математика, география и по български език⁷. По предложение

² **Христов, Г. п.** Димитър х. Василев и неговото дело; **Тошев, Г.** Очерк за развитието на Държавната търговска гимназия „Димитър х. Василев“ от основаването и до 8 ноември 1934 г. В: Юбилеен сборник на Свищовската държавна търговска гимназия „Димитър х. Василев“, 1884-1934 г. Свищов, 1935, с. 43-45, 58-59.

³ **Тошев, Г.** Цит. съч., с. 59.

⁴ **Тошев, Г.** Цит. съч., с. 63-66.

⁵ Цит. по: **Костов, Ал.** Техническото и търговското образование в България до Първата световна война – дискусии, идеи, реализации - В: Сб. И настъпи време за промяна. Образование и възпитание в България XIX – XX век, С, 2008, с. 52-53.

⁶ **Тошев, Г.** Цит. съч., с. 60.

⁷ Критериите за влизане в гимназията са доста по-високи от тези за кандидатстващите в занаятчийското училище в Княжево и в Образцов чифлик – В: **Костов, Ал.**

на учителския съвет през учебната 1898/1899 г. се преминава към четири годишен курс на обучение, като подготвителният курс става първи⁸. Като единствено училище в страната, подготвящо търговски кадри, Министерството на търговията и земеделието открива през учебната 1896/1897 г. нов курс на обучение – митнически. Целта му е да подготви компетентни оценители за митниците⁹. Този курс просъществува едва една година. Поради възникнали противоречия между обучаващите се и учителското ръководство курсът се прекратява¹⁰.

За успешното развитие на Търговската гимназия заслуга има и директорското ръководство. За периода от основаването на гимназията до началото на Първата световна война училището е ръководено от седем директори. Това са: Константин Красилников (1884-1887 г.), Лазар Паяков (1887-1895 г.), Никифор Попов (1895-1897 г.), Христо Н. Атанасов (1897 г.), Димитър Бръчков (1897-1902 г. и 1913-1915 г.), Д-р Христо Юрданов (1902-1908 г.), Атанас Макавеев (1909-1913 г.). Първите ръководители на гимназията са видни интелектуалци, общественици и икономисти, получили са добро образование в чужбина, а някои от тях са специализирали в известни университети. Мнозина от директорите постъпват с вече натрупван опит в различни образователни институции или са били на държавнически постове. Докоснали се до добрите практики на водещи университети в чужбина, те се опитват да ги приложат и в гимназията. Под тяхното ръководство през годините търговската гимназия израства като престижно учебно заведение, с добре подбран учителски състав и учебна програма, с установени норми на поведение, ред и дисциплина¹¹. За това свидетелства големият брой желаещи всяка година да се обучават в гимназията от всички краища на страната.

За престижа на Търговската гимназия, за добрата подготовка на учениците и тяхната професионална реализация заслуга има и учителският състав. От Списъка на всички учители от Държавната търговска

Техническото и търговското образование в България ..., с. 45.

⁸ Тошев, Г. Цит. съч., с. 65.

⁹ Калянджиев, Ц. Цит. съч., с. 283. Те трябва да изучават технология, стокознание, лабораторни занятия, българско държавно право, финансово знание, митническа служба, книгодържание, обща статистика, търговска география, френски и немски език и търговско знание (Тошев, Г. Цит. съч., с. 65).

¹⁰ Тошев, Г. Цит. съч., с. 65.

¹¹ Особена строга дисциплина налага директорът Д. Бръчков (1897-1902 г.). По повод въведените от директора забрани Цани Калянджиев, учител по това време коментира, че въведената строга дисциплина в училището е излишна, „всички тези ограничения, старателно насаждани в един такъв малък градец, създаваха враждебна атмосфера в училището” (Калянджиев, Ц. Цит. съч., с. 280)

гимназия „Димитър Хадживасилев - Свищов от основаването до 1934 г. се вижда, че до Първата световна война в училището са преподавали 97 учители¹². Сред тях са имената на видни интелектуалци, общественици, литературни и културни дейци: Божан Ангелов, Цани Калянджиев, Евтим Дабеv, Владимир Димитров – Майстора. Като преподаватели са привлечени и чужденци – Карл Милде (от Чехия), Рудолф Фиала (род. във Виена), Луи Леварле (род. в Хено – Белгия), Д-р Улрих Левенсон (от Одеса), Хенрих Каспар (от Германия), Ф. Мурманс (от Белгия), и др.

Преподаватели в гимназията стават и бивши нейни възпитаници. След като завършат висшето си образование в чужбина, те се завръщат и стават преподаватели по различни дисциплини. Сред тях са Долян Рачев, Рафаил Хр. Денков, Д-р Иван Екимов, Косата А. Велчев, Николай Михайлов – Лилиев¹³.

Преподавателите от Свищовската търговска гимназия имат важна роля не само за възпитанието и обучението на учениците в училището. Те имат принос в обогатяването и усъвършенстването на методиката на преподаване по редица предмети. Учителят по немски език д-р Улрих Левенсон реформира и поставя върху иновативен метод преподаването на немски език. Във тази връзка той издава няколко публикации, които дълго време са със съвременно звучене¹⁴. Първите учебници по редица икономически дисциплини са дело на местни преподаватели. Хр. Атанасов издава първия подробен учебник по счетоводство, който се използва дълги години от учениците в други търговски училища, а също и от частни лица¹⁵. Той може да се смята за пионер при въвеждането на двойното счетоводство у нас¹⁶. Цани Калянджиев успява за кратък срок да обнови и обзаведе химическата лаборатория в училището до вид, в който може да се извършват редица анализи не само от общ характер, но и специални, като вина, ракии, масла, петрол и др. Тази лаборатория единствена по рода

¹² В: Юбилеен сборник на Свищовската държавна търговска гимназия „Димитър х. Василев”, 1884-1934 г., с. 89-94.

¹³ **Ръждавичка, Ев.** Свищовската държавна търговска гимназия „Димитър Хадживасилев” и формирането на българския обществен елит в края на XIX и началото на XX век – В: Сб. И настъпи време за промяна. Образование и възпитание в България XIX – XX век, С., 2008, с. 72.

¹⁴ Ц. Калянджиев отбелязва, че постиженията на д-р Улрих Левенсон са едно „от големите активи и за търговското училище, което в известен смисъл се яви в страната ни като пионер в това направление” (**Калянджиев, Ц.** Цит. съч., с. 279).

¹⁵ **Калянджиев, Ц.** Цит. съч., с. 278.

¹⁶ **Тошев, Г.** Цит. съч., с. 60.

си в страната и затова тя приемала за анализи проби от Министерството и от частни лица¹⁷.

Плод на трудолюбието и усърдието на директорското ръководство и на преподавателите са постиженията на учениците в тяхната професионална реализация след завършването на Търговската гимназия. През тридесетгодишния период от основаването до началото на Първата световна война (1884-1914 г.) завършват 28 випуска, общо 916 души¹⁸. Още тогава съвременниците оценяват заслугата на Търговската гимназия. В специализираната литература се отбелязват постиженията на училището. В Свищовската търговска гимназия от 1883 до 1914 г. – за 30 години са завършили повече от 1 000 младежи, които днес са начело на търговски и индустриални предприятия. 60% тях са чиновници в държавни и частни кредитни учреждения. Голяма част от завършилите отиват да учат в чужбина, след което стават учители в други търговски училища¹⁹. Въз основа на събрани данни Ев. Ръждавичка известява, че 163 души посещават като стипендианти или на собствена издръжка наши и чужди учебни заведения, в които се обучават и по други направления – право, политически и земеделски науки, инженерство и др. Най-много бивши възпитаници заминават да учат в Германия (49) - в Лайпциг (30 души завършват), в Берлин (7 души), Ерланген (4), Мюнхен и Кемниц по двама души, и по един в Алтенбург, Хале човек и Кьолн²⁰.

Голям брой студенти завършват във Висшия търговски институт в Анверс (АВТИ) – общо 27 бивши ученици²¹. Една значителна част от българските студенти в АВТИ не успяват да го завършат. Причините са различни – липса на финансови средства, преместване в друго училище и най-вече недостатъчната им подготовка в средните училища. Свищовските ученици показват обратния пример²².

Голям брой бивши възпитаници защитават докторат към различни европейски висши училища – 13 души. Това е доказателство за освен за добрата подготовка, която са получили в Свищовската тър-

¹⁷ **Калянджиев, Ц.** Цит. съч., с. 282.

¹⁸ **Ръждавичка, Ев.** Цит. съч., с. 72, 76.

¹⁹ **Балкански, Б. Н.** Търговското образование в България. - В: Економически преглед, г. I, 1915, кн. 15-16, с. 257.

²⁰ **Ръждавичка, Ев.** Цит. съч., с. 72-74.

²¹ Двама от тях - Методи Константинов и Гиньо Цанев получават диплом „лисансие на търговията и консултантските науки”, а Йонко Недялков и Георги Аврамчев продължават да се обучават в Брюкселския свободен университет (**Ръждавичка, Ев.** Цит. съч., с. 74).

²² **Костов, Ал.** България и Белгия. Икономически, политически и културни връзки (1879-1914), С. 2005, с. 87.

говска гимназия, но и за интелектуалния капацитет на възпитаниците. Това са: Д-р Боян Дамянов, Никола Сакаров, Райко Даскалов, Георги Петков, Христо Влахов, Иван Славов, Калчо Калчев, Иван Екимов, Иван Денков, Димо Сяров, д-р Върбан Михалев, д-р Димитър Добрев и д-р Минко Шипковенски²³.

Обучението във Свищовската търговска гимназия подготвя учениците не само като добри стопански специалисти, но изгражда личности, които благодарение на своите лични качества и умения имат важна обществена роля в политическия и културния живот на следосвободенска България. От списъците на завършилите ученици на гимназията изпъкват имената на д-р Боян Дамянов, Марко Рясков, Стоян Бочев, Добри Божилов, д-р Иван Дренков, д-р Никола Сакаров, д-р Георги Петков, д-р Иван Екимов, Димитър Добрев, поетите-символисти Николай Лилиев и Христо Ясенев, белетристът Димо Сяров и др.

Добре образовани и възпитани, формирани като дейни личности, възпитаниците на Свищовската търговска гимназия стават част от обществения елит в края на XIX началото XX в. Подготовката им от гимназията, личните им качества и умения им позволяват да заемат ръководни позиции в стопанския живот на страната²⁴.

Създадена благодарение на частна инициатива в лицето на дарителството на Димитър Хадживасилев, Свищовската търговската гимназия израства като едно от престижните училища. Тя става основоположник на търговското образование в страната, а преподавателите в нея изпълняват волята на дарителя да образуват учениците на икономически науки. Нейните възпитаници, благодарение на добрата си подготовка, заемат държавнически длъжности, ръководни постове в търговската и индустриалната сфера, а някои от тях стават преподаватели и ръководители в създадените по-късно след това търговски училища.

ЛИТЕРАТУРА

Бочев, Ст. Капитализмът в България. Икономически текстове (1911-1935) и лични спомени, С. 1998. ISBN 954-90134-4-8

Ганчев, Ст. Свищов (Принос за историята му), Свищов, 1929.

Калянджиев, Ц. Моето учителство в Свищовската търговска гимназия (1 септември 1896 до 1 юли 1900) - В: Юбилеен сборник на Сви-

²³ Ръждавичка, Ев. Цит. съч., с. 75, 83.

²⁴ Ръждавичка, Ев. Цит. съч. с. 78, 83.

щовската държавна търговска гимназия „Димитър х. Василев”, 1884-1934 г. Свищов, 1935, с. 273-296.

Костов, Ал. Техническото и търговското образование в България до Първата световна война – дискусии, идеи, реализации - В: Сб. И настъпи време за промяна. Образование и възпитание в България XIX – XX век, С., 2008, с. 38-63. ISBN978-954-92231-2-5

Костов, Ал. България и Белгия. Икономически, политически и културни връзки (1879-1914), С. 2005. ISBN 954-445-897-2

Ръждавичка, Ев. Свищовската държавна търговска гимназия „Димитър Хадживасилев” и формирането на българския обществен елит в края на XIX и началото на XX век – В: Сб. И настъпи време за промяна. Образование и възпитание в България XIX – XX век, С., 2008, с. 65-86. ISBN 978-954-92231-2-5

Тошев, Г. Очерк за развитието на Държавната търговска гимназия „Димитър х. Василев” от основаването и до 8 ноември 1934 г. В: Юбилеен сборник на Свищовската държавна търговска гимназия „Димитър х. Василев”, 1884-1934 г. Свищов, 1935, с. 56-85.

Христов, Г. п. Димитър х. Василев и неговото дело – В: Юбилеен сборник на Свищовската държавна търговска гимназия „Димитър х. Василев”, 1884-1934 г. Свищов, 1935, с. 6-53.

Балкански, Б. Н. Търговското образование в България. В: Икономически преглед, г. I, 1915, кн. 15-16.